Çĕр ĕçне парăннисем

Тăван ене саватăп чĕререн

Хĕл хырăмĕ пысăк теççĕ те, ăна тĕплĕ хатĕрленсе кĕтсе илнине нимĕн те çитмест. Çак хатĕрленӳ ял хуçалăхĕнче çур акирен пуçланса хура кĕркуннепе вĕçленет.

Е. Андреев яч. хис. хуçалăх кăçал тĕш тырăпа пăрçа йышши культурăсене 925 гектар çинче акса ӳстерчĕ. Тухăçĕ вăйлах пулманни агрономи службин çиччĕ виçсе пăхмалли сăлтав пулсан, вырмара ĕçлекенсем пирки кунта сăмах çук: вĕсем хăйсенчен мĕн килнине пĕтĕмпех вăхăтра пурнăçланă, ӳстернĕ тырăна кĕлете кĕртсе хунă. Акă, хуçалăхра тĕрлĕ техникăпа 1979 çултанпа ĕçлекен Валерий Никодимович Осипов юлашки çулсенче тăташах "хир карапĕне" вырма пуссинче хуçаланать, ĕç кăтартăвĕсемпе те яппăх мар – çулленех малтисен ретĕнче, ыттисемшĕн районĕпех ырă тĕслĕх.

– Гектарĕ нумай та-ха, анчах кăçал тырри сахал пулчĕ. Кăçал туяннă ДОН–1500 "хир карапне" хама çирĕплетсе панăран Сергей ывăлăмпа иксĕмĕр пĕр экипажпа 700 гектара яхăн тырă-пулă вырăмăр, 600 тонна ытла тырă çапса илтĕмĕр, – терĕ иртнĕ вырмана аса илсе В. Осипов механизатор.

Çĕр ĕçне чунĕпе парăннăскер, тырă-пулă пĕр уйăхра ӳсменнине те Валерий Никодимович лайăх ăнланать. Çавăнпа та вырма вĕçленсен хастар чунлă механизатор хăйĕн ывăлĕпе Сергейпа 400 гектара яхăн кĕрхи çĕртме те сухаланă. Çĕр пичĕ юр сийĕпе витĕнме пуçланă тĕле хуçалăхра хăй ĕçленĕ техникăна пуринчен тăрăшуллăрах хĕллехи управа лартнă.

"Осиповсен çĕр çинче ĕçлеслĕхĕ ăратăран ăратăна куçать",– теççĕ В. Осипов çинчен сăмах пуçарсан Е. Андреев яч. хис. хуçалăх ĕçченĕсем. Ку пушă сăмах мар. Валерăн ашшĕ Никодим Осипович ĕмĕрĕпех çак хуçалăхра ĕçленĕ, ĕç ĕмĕрĕн хыçхарах пайне тĕп бухгалтерта ирттернĕ. Паян Валерăн пиччĕшĕ Геннадий те хуçалăх ĕçĕнче кайрисен ретĕнче мар: вăл – мастерской заведующийĕ.

– Тăван ене юратса вăй хуратпăр колхозра, – терĕ уйрăлнă май сăвăласа Валерий Никодимович. Чăн-чăн хресчен сăмахĕсем теес килет манăн вĕсене.

А. БЕЛОВ.
Автор сăн ӳкерчĕкĕ.

Раççей çарне – контракт йĕркипе

“Тăван çĕршыв вăл маншăн пуш сăмах мар”

Чĕрĕк ĕмĕр: нумай вăл е сахал? Кашни çынна шухăшлаттарнă тата шухăшлаттарать ку ыйту. Хуравĕ те пĕр пек маррине ăнланма пулать – пурнăç çулĕ кашнин хăйнешкел, анчах ун тăрăх пит хĕретмесĕр ыттисемшĕн усăллă утасси кашнин умĕнчи тĕллев. Кашмашра çуралса ӳснĕ Лев Степанович Любимова унăн пиччĕш-шăллĕсемпе тата аппăш-йăмăксемпе, хăйне çуратса ӳстернĕ ашшĕ-амăшĕпе пĕрле лайăх пĕлетĕп. Кашниех пурнăçра тарăн йĕр хăварнă тата хăварассишĕн тăрăшаççĕ, ĕçе тата çынсене хисепленипех ял çинче ятлă.

"Мĕн акатăн – çавă шăтать", – тет халăхăмăр хушшинче анлă сарăлнă ваттисен сăмахĕ. Çак чăнлăха никĕсе хурса вуншар çул маларах Кашмашри Агния Романовнапа Степан Яковлевич Любимовсем те виçĕ хĕрпе пилĕк ывăл çуратса пурнăç çулĕ çине кăларнă, вĕсене ачаран ĕçе юратма вĕрентсе çĕршыва юрăхлă çынсем тунă. Аслашшĕпе асламăшĕн ырă пуçарăвне паян мăнукĕсем те алăран вĕçертмеççĕ, ĕçпе çĕнсе илнĕ ят-сума çилпе вĕçтермеççĕ.

Ман умра çамрăк куççемпе чăр-чăр вылякан, çирĕп кĕлеткеллĕ те хăйне шанчăклă тытакан яш ларать. Ку вăл – Муркашра пурăнакан Алексей Львович Любимов. Алеша ноябрĕн 25-мĕшĕнче 25 çул тултарчĕ, анчах вăл çĕршыв умĕнче пурнăçланă пархатарлă ĕçе пăхсан, тăрукех çапла калаймăн та.

Алеша йышлă çемье йыхăрлăхĕпе унăн аталанăвне хăй куçĕпе курса ӳснĕ. Паян "Моргаушская" строительство организацийĕнче хуралçăра ĕçлекен Лев Степановичпа Муркаш пасарĕнче предпринимательте вăй хуракан Зоя Александровнан çемйинче икĕ аппăшĕ хыççăн ӳснĕрен Алеша ачаллах ĕçе юратнă, хăйĕн ĕçĕ ыттисемшĕн пулнине пĕлсе ответлăха аталантарнă. Ачалăхра та пуç усса ларманскер, шкулта кĕçĕн класссенчех спортпа туслашса сывлăха çирĕплетнĕ, çĕршыв хӳтĕлевçисен ретне тăрас ĕмĕте аталантарнă. Çулсем иртнĕçемĕн ĕмĕте ĕçе кĕртме вăхăт çитсен, 1999 çулта Муркашри вăтам шкул хыççăн каччă Чĕмпĕрти çар сыхăну училищине вĕренме кайма кăмăл тăвать. Канашри черетлĕ медицина тĕрĕслевĕнче унта пулнă пĕр генерал училищĕне мар, действительнăй çар службине кайма сĕнсен те çамрăк пуç усмасть. Ку вăхăта çĕршыв хӳтĕлевçи пулма тĕв тунă каччă водителе тата çыхăнуçăна вĕренсе тухнă ĕнтĕ. Мĕнех, алăра çар специальноçĕ пур пулсан, стройран тухса ӳксе юлмăпăр-ха...

Кĕлеткере çĕршыв хӳтĕлевçин юнĕ вылякан каччă 2000 çулхи çурхи призывпа çара каять. Йывăрлăхсем умĕнче пуç усма вĕренмен Алексей тинĕсри чикĕ çарне лекет. Моряк-пограничник... Малтанах çур çул тинĕсри специалистсем хатĕрлекен Анапăри вĕренӳ центрĕнче пĕлӳ пухсан, çамрăк моряк-погранец Камчаткăри чикĕ сыхлакан корабль çине лекет. Тинĕс-океанăн анлă хирĕçемпе сахал мар çӳрет вăл. Чукоткăра, Сахалинта, Магаданра, Америкăри Пĕрлешӳллĕ Штатсемпе Япони чиккинчи Парамушир утравĕ çинче пулса курать. Ĕçлекен вулкан, караппа юнашар ишсе çӳрекен китсемпе касаткăсем, дельфинсем тата карапа силлекен пысăк хумсемпе вĕсен вăхăтĕнче карап шăтнă икĕ тĕслĕх паян та куç умĕнче.

Епле манăн-ха тата пĕрремĕш хут тинĕсе тухнине, ун вăхăтĕнчех браконьерсен "Альбатрос-1" суднине путарса унăн экипажне çăлса хамăр карап çине илнине, вĕсене саккунпа ответ тытма тăратнине! Чикĕ хуралçин кун еввăр лару-тăру пĕрре мар пулнă. Пĕррехинче, акă, А. Любимов аслă радиометрист шыв çинчи лару-тăрăва сăнанă чух инçетре Японин шхунине асăрхать. Пирĕн карап вырăна çитсе тĕрĕслесен, çак шхуна çинчи вырăссен экипажĕ крабсене юраниннчен ытларах тытнине палăртса вĕсене 1,5 пин долларлăх штраф тӳлеттерет. Браконьерсем çакăншăн пуç усман пулас. Алексей кăç енне тепĕр дежурствăна кĕрсен каллех инçетре-инçетре икĕ пăнчă асăрхать. Кун пирки çийĕнчех карап командирне пĕлтерет. Командир карап çинчи техника киввине шута илсе моряк пĕлтерĕвне "суя" тесе йышăнать. 4 сехет каннă хыççăн дежурствăна тепĕр хут кĕрсен те ирхи 4 сехетре А. Любимов радар çинче çав пăнчăсенех асăрхать те хăй пăшăрханăвне каллех командира пĕлтерет. "Юрĕ, двигатель чĕртĕпĕр те эсĕ кăтартнă паллăсем патне кайăпăр, анчах эсĕ йăнăшрăн пулсан, сăмахсăрах наряда лекетĕн",– тесе командир çула тапранма хушать. Тепĕр сехетрен пограничниксен курсĕ çинче чăнах та икĕ паллă пурри куç умне тухать. Кусем пĕр кун маларах моряксен аллине лекнĕ браконьерсемех пулнă-мĕн. Хайхисен командирĕ чикĕ хуралпакансене кашни каютăна лартма компьютер, çĕнĕ сыхăну хатĕрĕсем сĕннине йышăнмасăр пирĕн пограничниксем вĕсене Магадана çитерсе Федераллă хăрушсăрлăх службин аллине параççĕ. Унта вĕсене 500 пин тенкĕлĕх штрафлани паллă пулать.

1,5 çул хушшинче А.Любимов 7 хут çĕршыва хӳтĕлесе тинĕсе тухать, пĕтĕмпе 9,5 уйăх шыв çинче. Çĕршыв умĕнчи парăма пурнăçланă темелле, анчах 2002 çулхи майăн 29-мĕшĕнче демобилизаци йĕркипе киле таврăнсан та яш кĕлеткере çĕршыв хӳтĕлевçин юнĕллĕ Алексей тăван ялта лăпланса пурăнаймасть: çултанлăкран контракт йĕркипе арçын тивĕçне пурнăçлама çар ретне тăрать. Малтан Шупашкарти çар чаçĕнче пулнăскер, 2 çултан хăй ирĕкĕпе Чечен Республикинчи çар комендатурине куçать. Раççей çарĕн сержанчĕ, водитель-связист паян Грузи чиккинчи тусем хушшинчи Аргун хушăкĕнче Итум-Кале ялĕнче службăна малалла тăсать.

– Служба мана килĕшет. Хам пурнăçа çак вăхăтра урăхла курмастăп та. Çĕршыва хӳтĕлесси чăн-чăн арçын тивĕçĕ пулнине ăнланакансем, ман шутпа, чи телейлĕ çынсем. Сăртсем çинчи çанталăк илемлĕ, кунта шăкăл-шăкăл калаçса юхакан пĕчĕк юхан шывсем – чи тасисем. Çаксем çумра пулни епле ырлăх пулнине хăв куçупа курмасăр та ăнланаймăн. Кун пек çĕрте хама килте мăшăрпа ача кĕтнине те пысăк телей тесе шутлатăп. Вĕсем патне кашни уйăхрах 20-шер пин тенкĕ укçа ярса пани службăна вĕçлесе яла таврăнсан хамăра ята пурăнмалли çурт çавăрма пулăшасса шанатăп. Мал ĕмĕтпе пурăннăранах кăçалхи отпускра килсен Мускаври Çул-йĕр институтĕн Шупашкарти филиалне çĕршыв хӳтĕлевçи шучĕпе бюджетлă вырăна вĕренме кĕтĕм. Çапла вара çĕршыв хăйĕн хӳтĕлевçисем çине пысăк тимлĕх уйăрнине хам тĕслĕхре куратăп, çавăнпа та контракт йĕркипе çар службине каяс текенсене хăйсен ĕмĕчĕсене пĕр шит та улăштармасăр малалла çул сĕнетĕп, – терĕ Алексей хăйĕн кăçалхи отпуск вăхăчĕ вĕçленнине палăртса. Ыран – çула... Çĕршыв хăйĕн хӳтĕлевçисене кĕтет...

Сăмахăма вĕçленĕ май контракт йĕркипе çара каяс текенсене пĕлме. Районти çар комиссариачĕ çарта пулнă тата çĕршыва хуралĕнче тăма сывлăх енчен тивĕçлĕ çамрăксене Аталпа Урал тăрăхĕнчи çар округĕнчи çар чаçĕсенче контракт йĕркипе çĕршыва сыхлама хăйсен ирĕкĕпе службăна пухать. Кăмăл пуррисем Екатеринбургра, Самара облаçĕнчи Рощинскире, Пермь крайĕнчи Звездный, Оренбург облаçĕнчи Тоцкое поселокĕсенче, Таджикистан Республикинчи Душанбе хулинче службăра тăма пултараççĕ. Çирĕн ыйтăвăрсем çине çар комиссариачĕ тули хуравсем парĕ.

Анатолий БЕЛОВ.

Вулакан пушар хуралĕ пирки сăмах илет

Пушарпа кĕрешесси – пĕрлехи ĕç

Чăваш Республики – çав шутра Муркаш районĕ те – Раççей Федерацийĕн тăнăç аталанакан регионĕсенчен пĕри. Кунта халăхăмăр ĕçченлĕхĕпе тăрăшулăхĕ, умри тĕллевĕсене çиччĕ виççе хаклани, асăрханулăха малти вырăнта тытни çирĕп никĕсре. Çак енсене чăваш ăруран ăрăва куçарса пырать, вĕсене пурнăç уллăшнăвĕпе пĕр утăмра пырса çĕнетсе-пуянлатсах тăрать. Çапла туса ентешĕмĕр хăйĕн аталану çулне уçать, çĕнĕ пуласлăх никĕсне хывать.

Эпĕ пĕрремĕш кун мар ĕнтĕ район хаçачĕн çывăх тусĕ. Çавна май унăн кашни номерне чăтăмсăррăн кĕтетĕп, питĕ тĕплĕ вулатăп, унти статьясене ял çыннисемпе сӳтсе явас ĕçе хутшăнатăп, кашни номере тирпейлĕ пуçтарса çĕлесе хуратăп.

Паян манăн сăмахăм сентябрĕн 23-мĕшĕнче район хаçачĕнче пичетленнĕ "Вут-кăвар таврашне çывăха ярар мар!" сăвă пирки. Тӳрех калатăп, питех те кăмăла кайрĕç унти йĕркесем. Хаçат страницисенче кунашкал хайлавсем тахçанах пулманччĕ. Сăвă авторĕ – Юнкăри вĕрентӳпе культура центрĕнче 11-мĕш класра вĕренекен Ирина Шандимирова. "Хĕрлĕ автанран" асăрханмалли пирки тата тухнă пушара сӳнтернĕ чухнехи кашни ĕç çинчен ăнланмалла та усăмлă сăвăлать автор: аслисем çухатнă тимлĕхпе усă курса шкул çулне çитмен аппăшĕпе шăллĕ хĕл кунĕсенчех аслăк çине хăпарса каяççĕ, аслисем шăрпăк чĕртнине курнă шăллĕ аппăшне утă-улăм çинчех чĕртнĕ шăрпăкпа хăратма тăрать, анчах... çулăм чĕлхи вăрăм теççĕ те...

...Выльăх-чĕрлĕхсене кăларăç витерен,
Шыв йăтаççĕ чупсах ĕнтĕ, ак, килсерен.
Кĕç машина çитет, шыв сапать вут çине –
Кĕл купи пуласран хăтарăç витене.

Епле ăнланмалла та тĕрĕс калăпланă хăйĕн сăввине çамрăк сăвăç. Питĕ вырăнлă сăвă теес килет манăн ăна. Пĕтĕмĕшле лару-тăрăва пăхсан, мĕн чуль вут-кăвар алхасмасть пулĕ çитĕннĕ çынсем тимлĕхе çухатнипе тата вĕсемех пушар хăрушсăрлăх правилисем пирки "маннипе", аслисен тимлĕхĕнчен тухнă ачасем никам каламасăр алла шăрпăк тытнипе. Кунта районти пушар чаçĕнче Муркаш Енре кăçал пулнă пушарсене регистрациленĕ журнал çине пăхсан та "манăçупа" "çухатсупа" куç умнех тухаççĕ. Акă, кăçалхи октябрĕн 20-мĕшĕнче тĕлне районта "хĕрлĕ автан" алхаснă тĕслĕхсем 40 пулнă. Вĕсенче çĕршер пин (миллионшар тесен тĕрĕсрех те пулать) тенкĕлĕх пурлăх кĕлленнĕ, 12 çын пурнăçĕ вăхăтсăр татăлнă. Танлаштарма, пĕлтĕр ку вăхăта районта пулнă 34 пушарта чылай сахалрах пурлăх кĕлленнĕ, вутра пĕр çын пурнăçĕ те таталман. Танлаштаруллă çак ӳкерчĕк вулакан умне пушар хăрушлăхне алă тупанĕ çинчи пекех кăларать. Тĕрĕсех каланă ваттисем: "Вăрăран юлать те пушартан нимĕн те юлмасть". Çак каларăш Ирина Шандимирова сăввин тӳпи те:

... "Вăрăран çурт юлать, пушартан кĕл юлать"
Тăвансем, çак йĕрке шутламашкăн хушать.
Ял-йышпа, кӳршĕпе килĕшсе пурăнар,
Вут-кăвар таврашне çывăха ярар мар!

Çак йĕркесене вуласан, автор ыйтнă пекех тарăн шухăша кайрăм, куç умне Кашмаш ялĕнчи пушар хурал йĕркелевĕн пĕр саманчĕ тухрĕ. Астăватăп-ха, эпир ача чухне лавккапа юнашар пушар каланчи пурччĕ. Пушар хуралĕн çурчĕ те, пушар лашисен вити те юнашарахчĕ. Каланчăна çинчен кăç пулсан прожекторсем яла анаталла та тăвалла çутататчĕç. Ун патĕнче пушар хуралçисемччĕ. Каярах килнĕ пушар машинин гаражĕ те каланчапа юнашарах вырăн тупрĕ. Унпа чылай çул пĕр улшăнмасăр пирĕн кӳршĕ, Тăван çĕршывăн Аслă вăрçин участникĕ Евстафий Григорьевич Григорьев тӳрĕ кăмăлпа, ответлăха туйса ĕçлерĕ.

Вăл вăхăтра ял çыннисем те пушар хăрушлăхĕ çине тимлĕ пăхатчĕç çав: вĕсем кашни кăç çемьен-çемьен черетпе ял хуралне тухасси çав çулсенче ырă йăлаччĕ. Çакăн çине паян чылай çĕрте пӳрне витĕр пăхма пуçларĕç. Пурнăç малаллах каять, анчах асаттесемсен чавса çывăх та çыртма çук, тенине самантлăха та манăçа кăларас марччĕ. Пушар хуралĕпе те тачă çыхăннă вăл.

Хам ачалăхăма аса илтĕм те, пушарсем ун чухне те пулман мар, ытларах та пулнă пулĕ, анчах пушарнăйĕсем хăйсен ĕçне пĕлсе вăхăтра пурнăçланă пирки "хĕрлĕ автана" ял çине сарăлма паман. Шыв пички яланах урапа çинче тулли ларатчĕ. Каярахпа Е. Григорьев тытнă пушар машини те яланах усăллăччĕ. Пушарнăйсем ял çыннисене вут-кăварпа асăрхануллă пулмалли пирки тăтăшах асăрхаттарса тăратчĕç.

Çапла пулнă. Унтанпа нумаях шыв юхман пулин те, ялсенчи пушар хуралĕ тĕлĕшпе лару-тăру тĕпрен улшăнчĕ. Малалла кайни курăнмасть вăл, каялла утăмлани вара сисĕнет. Хăш-пĕр ялсенче уйрăмах питĕ сӳрĕккĕн пăхаççĕ пушар хуралĕ çине. Инкек вĕсем патĕнче пулмасть, теççĕ пулас, пулсан та такам çӳлтен килсе сӳнтерĕ, вăй илнĕ инкеке сирсе ярĕ. Анчах, ăнланăр, такам килессе кĕтни вăл юмах кăна. Хамăр хӳтĕленмесен, пире никам та йывăрлăхра алă тăсса памĕ. "Такама" кĕтнипех ĕнтĕ нумай ялсенче пушар хуралĕ çукки, пушар хуралĕ тытакан хуçалăхсенче те пушар машинисем часчас юсавсăр е бензинсăр ларни хамăр айри турата касниех пулмасть-и-ха? Çакна паянхи пурнăçри чи пысăк çитменлĕх тесе шутлатăп эпĕ. Вăл пĕтсенех ял хуçалăх аталанăвĕнче пысăк улшăнусем пуласса шанатăп. Ахальрĕн хамăр мĕн ӳстернине çулăма парса тĕтĕмпе вĕçтерсен, малашлăх пирки калаçни те пуш параппан çапнинех пулать.

"Свобода" хуçалăхра пушар хăрушлăхне кун йĕркинчен самантлăха та кăлармаççĕ, кунти ведомствăлла пушар хуралĕ кирек-хăш вăхăтра та стройра. Районта ирттерекен пушарпа прикладной спорт ăмăртăвĕсенче вăл çуллenех малтисен ретĕнче пулни те Кашмашсемпе Çатракассисен пушарнăйĕсем тăтăшах ĕçри çинчен калать. Малашне те çаплах пултăрччĕ, ыттисем вĕсенчен тĕслĕх илччĕрччĕ. Пушартан сыхланасси хамăршăнах вĕт?

...Хĕл сивви те çитет, шартлама шарт! шаккать.
Ир те кăç кинемей халь каланкка хутать.
Пĕринче хыçалта юсав мар мăрьерен
Вут чĕлхи тулалла талпăнать хирĕнсех...

Çапла, паян таврара хĕл кунĕсем хуçаланаççĕ, эпир сивве кĕтсе илме епле хатĕрленнине пăхаççĕ. Кăмака хутса ăшăнмалли çак вăхăт ял çыннисемшĕн пысăк тĕрĕслев. Ку чухне пур хăрушсăрлăх правилисене пурин те малти вырăнта пулмалла. Ахальрĕн, чавса çывăх та çыртма çук пулса тухĕ.

Игорь МАЙКОВ.
Кашмаш ялĕ.